

KUML 1988
-89

KUML¹⁹⁸⁸₋₈₉

KUML¹⁹⁸⁸ -89

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab satte dette KUML
til minde om
JOHANNES BRØNDSTED
i hundredåret for hans fødsel
den 5. oktober 1890

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Redaktion: Poul Kjærum

Redaktionsudvalg:

Jens Henrik Bech, Thisted

Steen Hvass, Vejle

Stig Jensen, Ribe

Erik Johansen, Aalborg

Erik Jørgensen, Haderslev

Hans Jørgen Madsen, Århus.

Omslag: Sporer fra ryttergrav i Gantrup

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Omslag: Flemming Bau

Tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11/12

Papir: Stora G-print 120 g

Copyright 1990 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-050-3

ISSN 0454 6245

Indhold/Contents

<i>Poul Kjerum</i> : Johannes Brøndsted – et 100 års minde	7
<i>Jørgen Jensen</i> : Arkæologien mellem videnskab og folkelighed	9
Archaeology between science and popularization	14
<i>Steen Hvass</i> : Asken Yggdrasil	15
Yggdrasil. The World Tree	20
<i>Peter Gathercole</i> : Gordon Childe efter 30 år. Forelæsning ved 40 års jubilæet for oprettelsen af Forhistorisk Arkæologisk Institut ved Aarhus Universitet	21
Gordon Childe after thirty years	27
<i>Gert Hougaard Rasmussen</i> : Okkergrave fra ældre stenalder på Djursland	31
Ochre graves from the Early Stone Age on Djursland	40
<i>Pia Bennike og Verner Alexandersen</i> : Fannerup-skelettet. Antropologiske studier	43
Anthropological studies of the Fannerup skeleton from the Early Stone Age	56
<i>Lone og Steen Hvass</i> : Et gravkammer fra enkeltgravskulturen	57
Grave chambers in the single-grave culture	75
<i>Orla Madsen</i> : Gantrup. En enkeltgravshøj med ringrøft og grav med dødehus	77
Gantrup. A mound from the single-grave culture with a circular trench and a grave with a mortuary house	95
<i>Orla Madsen</i> : Grønlund. En høj med kammergrav og andre grave fra bronzealderen	97
A mound with a chamber-grave and other graves from the Bronze Age at Grønlund	117
<i>Erik Jørgensen</i> : Højgård, Avnevig og Måde. Tre syd- og sønderjyske grave fra tiden omkring Kristi fødsel	119
Højgård, Avnevig and Måde. Three graves from Slesvig and Southern Jutland from the time around the birth of Christ	141
<i>Dorthe Kaldal Mikkelsen</i> : To ryttergrave fra ældre romersk jernalder – den ene med tilhørende bebyggelse	143
Two equestrian graves from the early Roman Iron Age – one with an associated settlement	195
<i>Henrik Jarl Hansen</i> : Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-70	201
Dankirke. Eisenzeitliche Siedlung und Handelszentrum. Übersicht über die Ausgrabungen von 1965-1970	241
<i>Steen Wulff Andersen</i> : Alsiske brandgrave fra den yngre jernalder	249
Cremation graves from the late Iron Age on Als	285
<i>Jens Jeppesen og Hans Jørgen Madsen</i> : Stormandsgård og kirke i Lisbjerg	289
A nobleman's farm and church in Lisbjerg	309
<i>Torben Egebjerg Hansen</i> : Værktøjsfundet fra Dejbjerg. En vikingetidshåndværkers redskaber	311
The implements found at Dejbjerg	323
<i>Nils M. Jensen og Jens Sørensen</i> : Nonnebakkeanlægget i Odense. En ny brik til udforskningen	325
A new clue towards solving the puzzle of the Nonnebakke construction in Odense	333
<i>Hans Krøngård Kvistensen</i> : Spor efter guldsmede fra vikingetiden i Viborg	335
Traces left by goldsmiths in Viking Age Viborg	346
<i>Anne Hedeager Krag</i> : Frankisk-Byzantinsk dragtindflydelse. Tre jyske gravfund fra det 10. årh. e.Kr.	347
Fränkisch-byzantinische Einfluss auf die Tracht des 10. Jhr. n. Chr. Durch Trachtfunde aus drei jütischen Gräbern	358
<i>Gad Rausing</i> : Fanns ren i Skotland under vikingatid?	359
On the question of Reindeer in Scotland in postglacial times	361
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1988 og 89</i>	365

Et gravkammer fra enkeltgravskulturen

Af Lone og Steen Hvass

I Østjylland mellem Fredericia og Vejle ligger Gårslev sogn midt i den fedeste, stive og særdeles frugtbare lerjord. Ifølge sognebeskrivelserne over arkæologiske lokaliteter fra århundredskiftet skal der oprindeligt have været 20-30 ødelagte eller sløjfede gravhøje, og området er godt dækket ind med megalitanlæg. Ikke et sted, man nødvendigvis ville se efter Enkeltgravskultur, hvis man skulle følge den gamle opfattelse om Enkeltgravskulturens bosættelse. På grund af Børkop kommunes udbygningsplaner til industriplanlægning kom en formodet overpløjet høj i farezonen ved det kommende byggeri i udkanten af Børkop by. Højen var i første omgang blot registreret som en naturlig højning, men en søgegrøft gav straks positivt resultat. Vejle Museum begyndte udgravningen i slutningen af oktober 1987 og kunne afslutte den lillejuleaften samme år med et overraskende godt resultat (1) (fig. 1). Gravhøjen, der blev totalt udgravet, indeholdt kun 2 gravanlæg, begge fra Enkeltgravskulturen i yngre stenalder. Ældst er et meget velbevaret trækammer med to begravelser fra Bundgravstid og herover en mere almindelig grav fra Overgravstid.

Bundgravens trækammer

Det ældste anlæg i den overpløjede høj viste sig at være et velbevaret gravkammer. Kammeret er opført på den daværende jordoverflade med en nærmest rektangulær grundplan, 2,60x2,10 m, orienteret med længderetning NNØ-SSV. Det har været bygget af lodretstillede planker samt 4 store hjørnestolper, nedgravet i en dyb fundamentgrøft (fig. 2-3).

Midt på toppen af en lille naturlig lerbakke har man først gravet kammerets fundamentgrøft. Denne grønne stod med næsten lodrette sider og flad bund. Den var 25-35 cm bred, fra den oprindelige markoverflade nedgravet 50-55 cm. At gravkammeret er det første anlæg, opført på flad mark, fremgår af, at det opgravede ler fra fundamentgrøften fandtes som en indtil 10 cm tyk og 1/2-1 1/2 m bred bræmme hele vejen rundt langs grøftens yderside, direkte på den oprindelige markoverflade, hvorpå man endnu kunne iagttage et tyndt, mørkt vegetationslag.

De lodrette planker i gravkammeret har stået på indersiden af fundamentgrøften (fig. 4); især de fire hjørnestolper fremtrådte meget tydeligt, da hele deres yderside var forkullet. Alle havde en bredde på 60 cm rundt

Fig. 1: Udgravning af gravkammeret i den overpløjede højs centrale del. Forrest i billedet ses resterne af den omgivende randstenskæde. Set fra syd.

Excavation of the grave-chamber in the central part of the ploughed-down mound. In the foreground the picture shows the remains of the surrounding rim-stone circle. Seen from the south.

om hjørnerne (fig. 6). De fire hjørnestolper kunne ved de forkullede ydersider følges i 70 cm's højde, stående på bunden af fundamentgrøften. I den østlige fundamentgrøft fandtes yderligere tre lodrette forkullede planker med en bredde på 20-30 cm. I fundamentgrøftens syd-, vest- og nordside stod selve stolpesporene meget tydeligt i gråbrun muld ned i den gravede fundamentgrøft, hvor fylden bestod af brunt til gulspættet omgravet undergrundsler. Stolpesporene viser, at gravkammerets vægge har været tætstil- lede, lodrette planker, 6-9 cm tykke og 30-40 cm brede. Hjørnestolperne har i fundamentgrøften været støttet af hånd- til hovedstore sten, i de to vestlige hjørner tillige med rent gult ler. Der kunne intetsteds konstateres nogen indgang eller åbning i gravkammerets vægge.

Gravkammeret har haft et trægulv, da der inde i hele den midterste del kunne konstateres et tyndt trækulslag liggende direkte på den oprindelige markoverflade (fig. 6). Dette lag standsede markant 50-60 cm fra gravkam- merets vestlige side, hvor adskillelsen kunne følges i ca. 150 cm's længde parallelt med kammerets vestside (fig. 4). Om denne adskillelse i trægulvet markerer, at det kun er i den midterste del af gravkammeret, der har været

trægulv, eller at det kun er den midterste del, der havde forkullede gulvplanker, kan ikke afgøres, men adskillelsen falder faktisk sammen med skillelinien mellem gravgodset til to forskellige personer.

Gravkammeret har haft et loft af langsgående brede træplanker. Hen over gravkammeret fandtes under udgravningen flere sammenhængende trækulsflader, hvor alle træets årer meget tydeligt løb parallelt med gravkammerets længderetning (fig. 5). Midt hen over kammeret kunne udskilles en sammenhængende trækulsflade i 270 cm's længde og 50-55 cm's bredde, uden tvivl en næsten hel loftsplanke, der ved den forkullede side kunne frempræpareres under udgravningen. De forkullede dele af lofts-

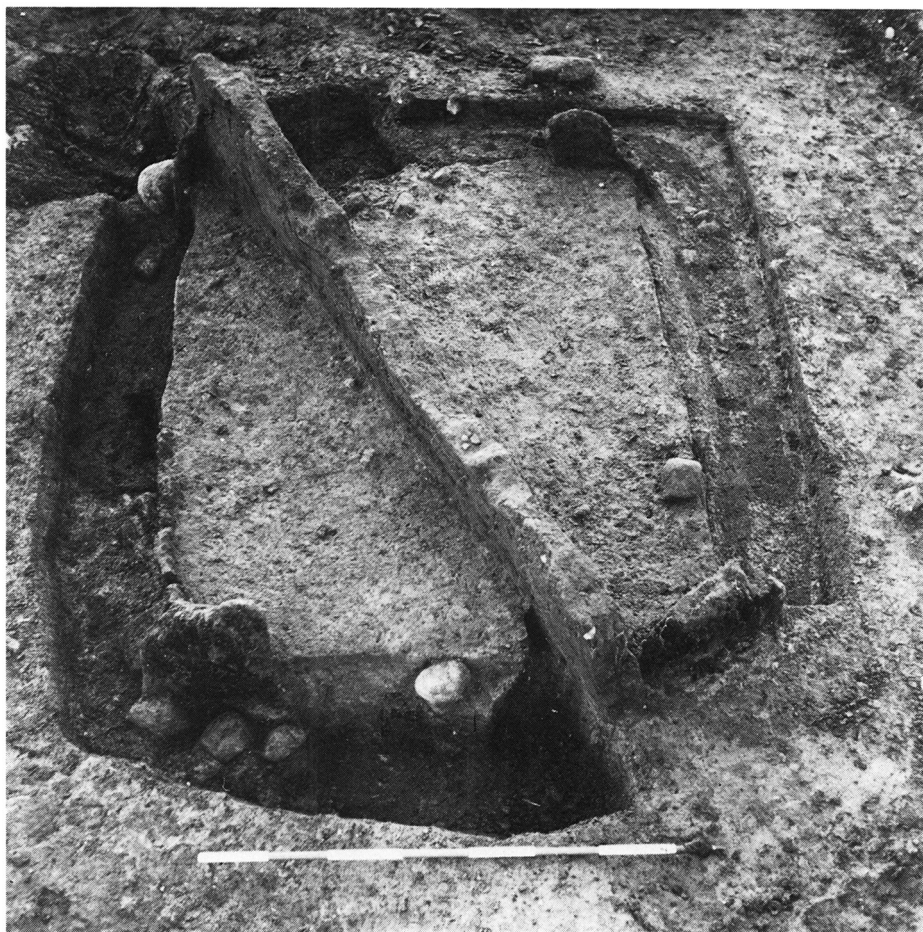

Fig. 2: Gravkammerets fundamentgrøft. I hvert hjørne ses en større forkullet stolpe. Diagonalt over fladen er udspærret en profilbalk – Fig. 6. Set fra nord.

The foundation-ditch of the grave-chamber. In each corner can be seen a rather large charred post. A profile-bench has been left running diagonally across the area – fig. 6. Seen from the north.

planker fandtes i gravens centrum, 6-7 cm og ved syd- og nordsiden indtil 20 cm over gravkammerets gulvflade (fig. 6) og viser det nedfaldne træloft.

Inde i gravkammeret fandtes ingen skeletspor eller lignende af ligene. Derimod fandtes 2 sæt gravgods, således at der har ligget en person – en mand – på langs i midten af gravkammeret med hovedet mod syd, da der her fandtes 3 økser: En 16,3 cm lang stridsøkse af bjergart (fig. 7,1) med æggen mod øst (fig. 4, nr. 1) er en bundgravsøkse (2). Næsten helt henne ved gravkammerets sydvæg (fig. 4, nr. 2) lå en 16 cm lang tyknakket flintøkse (fig. 7,2), med æggen mod vest. Øksen er meget velslebet på begge bredder og delvis på smalsiderne og har en svagt skrå æg (3). Lidt længere fra kammerets sydvæg over for stridsøkse (fig. 4, nr. 3) fandtes en lille 8,3 cm lang tyndbladet flintøkse (fig. 7,3), liggende med æggen mod vest. Også denne økse er slebet på bredderne og delvis på smalsiderne. Økserne viser, at den døde var en mand, og deres placering kunne tyde på, at han som tidligere nævnt lå med hovedet mod syd. I fodenden, op ad kammerets nordside, stod et svajet lerkar med svagt indtrukket mundingsrand (fig. 4, nr. 4). Karret er ca. 15 cm højt med en raddiameter på 13,5 cm med 2 kamornamenterede horisontale bølgebånd (fig. 8,1). Det hører til Bundgravstid eller begyndelsen af Overgravstid.

Fig. 3: De forkullede planker i kammerets nordøstlige hjørne, stående i fundamentsgrøften. Set fra øst.
The charred planks in the north-east corner of the chamber, standing in the foundation-ditch. Seen from the east.

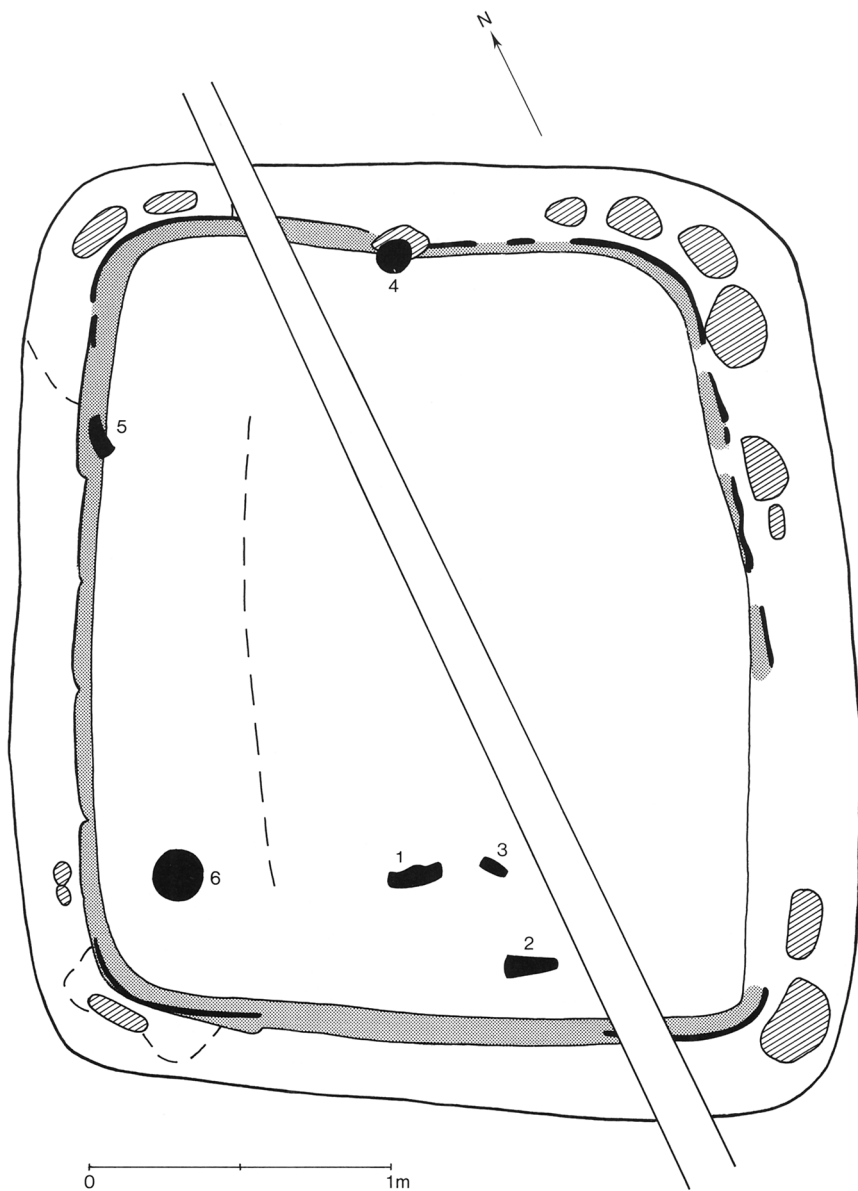

Fig. 4: Grundplan af gravkammeret. I fundamentgrøften er med en tyk streg vist de forkuldede planker. Stolpeaftrykkene på indersiden af grøften er vist med en gråtone. I hjørnerne findes ydre støttesten og i vestsidens to hjørner kompakt ler. Nr. 1-6: Gravgoods.

Ground plan of the grave-chamber. In the foundation-ditch the charred planks are indicated with a broad line. The imprints of the posts on the inner side of the ditch are shown in grey. In the corners there are outer support-stones, and in the two corners of the west side there is compact clay. Nos. 1-6: Gravegoods.

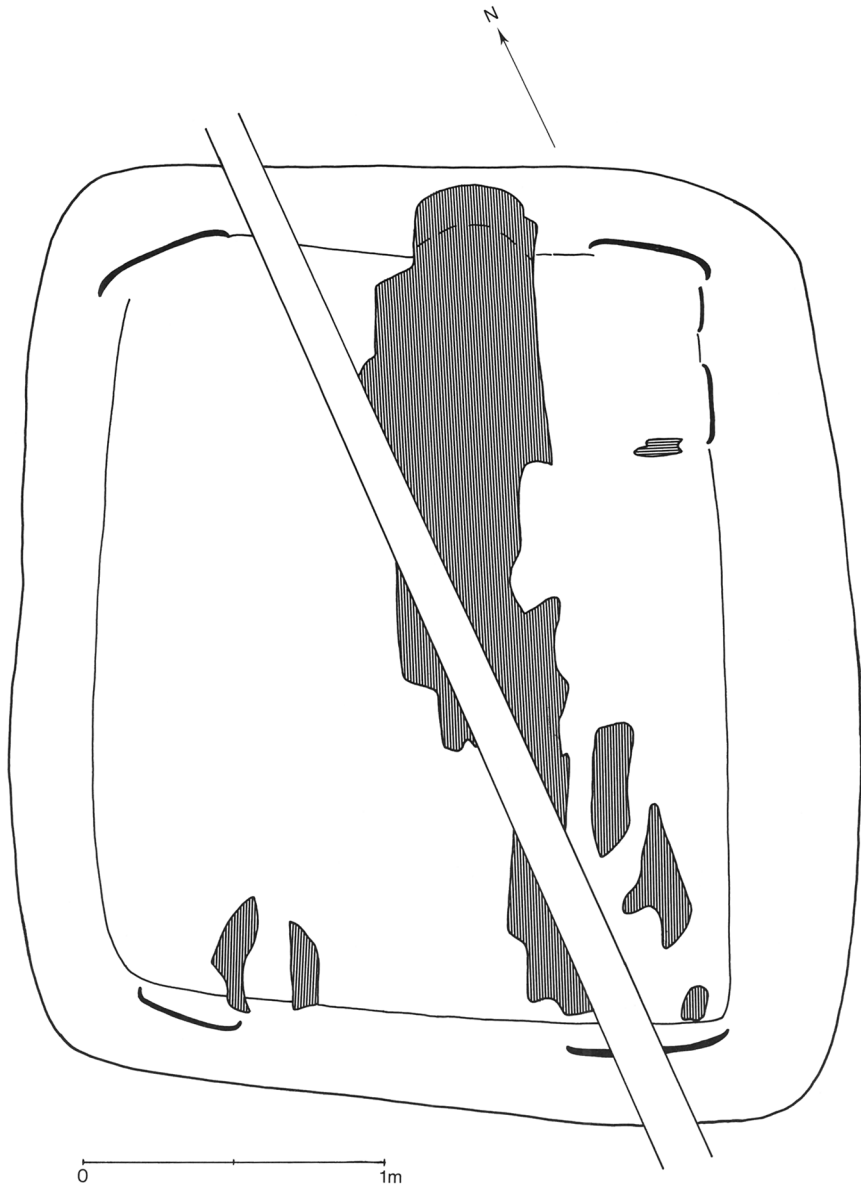

Fig. 5: Gravkammeret med de lodrette forkullede hjørnestolper. Hen over kammeret findes resterne af det forkullede loft.

The grave chamber with the vertical charred corner-posts. Over the top of the chamber the remains of the charred ceiling are to be found.

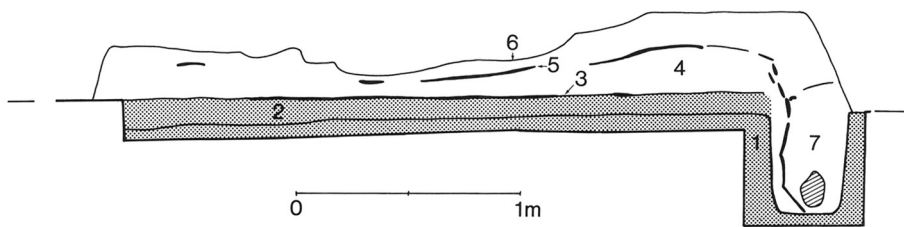

Fig. 6: Diagonalt snit gennem gravkammeret jvf. planen Fig. 5. Fyld: 1: Undergrundsmateriale. 2: Brunsort muld, oprindeligt muldlag. 3: Tykt trækulslag – kammerets gulvlag. 4: Gråbrun muld. 5: Tykt trækulslag – kammerets loft, jvf. Fig. 5. 6: Bunden af overgraven. 7: Fundamentgrøft med brunt til gulspættet ler og hjørnestolpens forkullede yderside.

Diagonal cross-section through the grave-chamber – c.f. plan at fig. 5. Layers: 1: Subsoil material. 2: Brownish-black mould, originally topsoil. 3: Thick charcoal layer – floor-layer of chamber. 4: Greyish-brown mould. 5: Thick charcoal layer – ceiling of chamber, c.f. fig. 5. 6: Bottom of upper-grave. 7: Foundation-ditch with brown to yellow mottled clay and the corner-post's charred outer side.

Langs gravkammerets vestside, op ad vestvæggens inderside, fandtes en lille 11,5 cm lang stridsøkse af bjergart (fig. 7,4) med æggen mod sydøst (fig. 4, nr. 5). Også denne økse er en bundgravsøkse (4). I gravkammerets sydvestlige hjørne stod et svajet lerkar med indtrukket mundingsrand (fig. 4, nr. 6). Det er 16,2 cm højt med en randdiameter på 15 cm. De øverste 6 cm er ornamenteret med modsat stillede horisontale rækker skråstreger, skødesløst indstemplet med tandstok, der nærmest danner et sildebensmønster, nederst afsluttet af samme motiv i et lodret mønster (fig. 8,2). Karret hører til Bundgravstid eller begyndelsen af Overgravstid. (5) Placeringen af den lille stridsøkse og lerkarret (fig. 4, nr. 5-6) viser, at der langs gravkammerets vestside også lå en mand, gravlagt med hovedet mod nord.

Gravkammeret har indeholdt to lig, i midten en mand med hovedet mod syd, gravlagt med 3 økser, heraf en stor, flot stridsøkse. Efter Enkelgravskulturens forhold må den betegnes som en rig grav. I vestsiden har ligget en anden mand, som omvendt havde hovedet mod nord, kun med en lille stridsøkse. De to døde må være gravlagt på samme tid, ved samme ceremoni, da der ikke er åbninger i væggene ind til gravkammeret, da dele af de nedfaldne loftsplanker var bevaret, og på grund af gravgavernes placering. Det er unægtelig fristende at opfatte disse begravelser som et eksempel på social forskel i Enkelgravskulturen med den rige mand gravlagt i midten af kammeret med sin følgesvend i døden liggende til siden næsten op ad kammerets vestvæg. Måske markerer den adskillelse, der kunne erkendes i gravkammerets gulv, også en forskel på de to gravlagtes status.

Hvor længe huset har stået, inden det blev dækket af den overliggende gravhøj, ved vi ikke, men måske er den dækket med det samme. Højen var ved udgravningen bevaret i 40 cm's højde over den oprindelige vegetationsflade og bestod af gråbrun leret muld, partielt blandet med gule lerpartier.

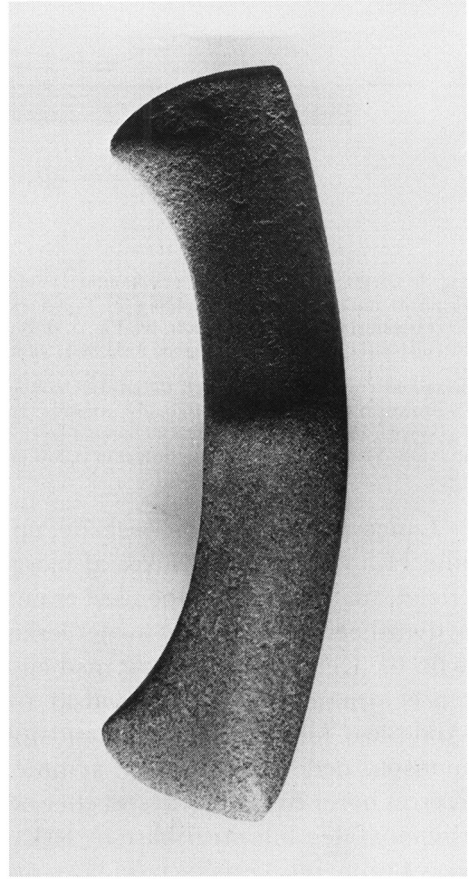
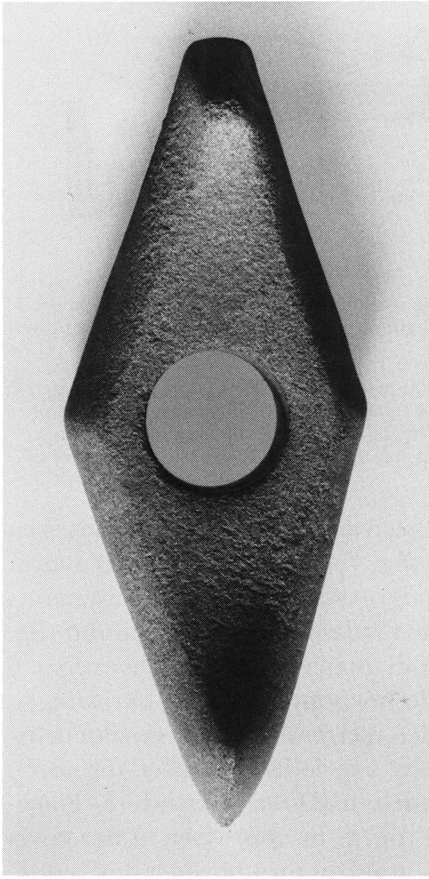
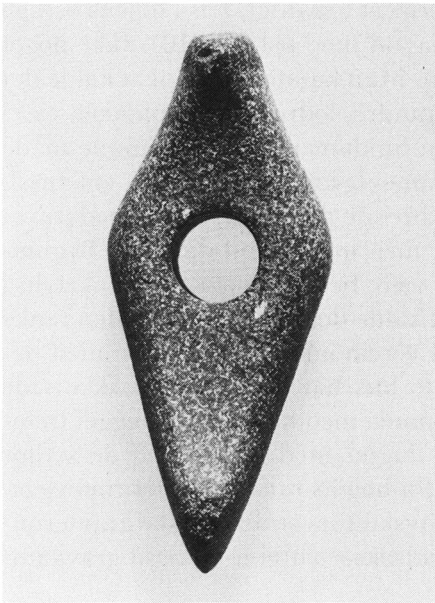

Fig. 7: Økserne fra gravkammeret.
1. Stor stridsøkse, længde 16,3 cm.
2. Tyknakket flintøkse.
3. Tyndbladet flintøkse.
4. Lille stridsøkse, længde 11,5 cm.

The axes from the grave-chamber:
1. Large battle-axe. Length 16.3 cm.
2. Thick-necked flint axes.
3. Thin-bladed flint axe.
4. Small battle-axe. Length 11.5 cm.

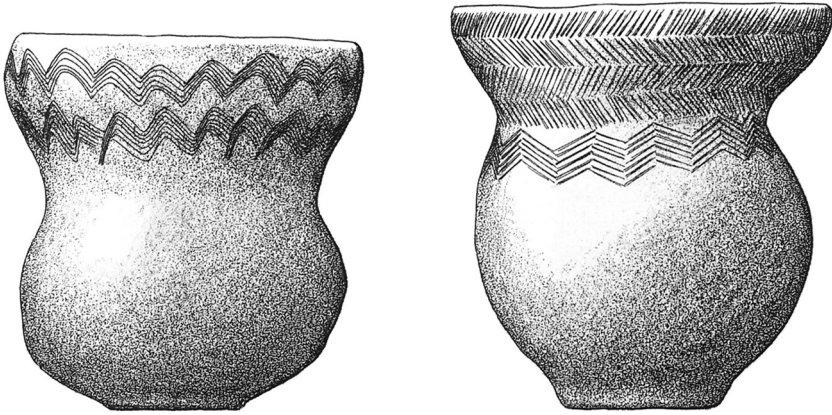

Fig. 8: Lerkar fra gravkammeret. (1:3). 1. Fra kammerets nordside. 2. Fra kammerets sydvestlige hjørne.

Pottery from the grave-chamber. (1:3). 1. From the north side of the chamber. 2. From the south-west corner of the chamber.

Gravhøjen har været omgivet af en randstenskæde af store sten, 40-50 cm høje, støttet af mindre sten. Et velbevaret parti på 3,5 m's længde var bevaret i højens sydside (fig. 1), mens stenspor og mindre støttesten var bevaret mod øst og sydøst. Tilsyneladende har højen ikke været rund, men snarere svagt oval, 22x24 m. Der blev ikke fundet spor efter stenkrans i højens nordlige og vestlige side (fig. 9).

Men der hører formodentlig mere til selve gravmindet. Foruden gravkammeret har der også været et lille, nærmest firkantet, hus i højens østlige side, som har haft en 40 cm bred åbning ud mod øst (fig. 10). Ikke noget stort hus i grundfladen, blot 130x100 cm. Man kunne fristes til at kalde det et skilderhus. Det har været bygget af mindre, lodretstillede planker, ca. 5 cm tykke og 15-20 cm brede, stillet i en fundamentgrøft på samme måde som i det centrale gravkammer. Fundamentgrøften var ca. 10 cm bred, undtagen i østsiden, hvor den havde en bredde på 20 cm, og var nedgravet 30 cm under undergrundens overflade, men ingen fund daterede bygningen. Grøft- og plankefylden viste sig at være helt lig grønft- og plankefyld i gravkammeret. Hvad man nu vælger at kalde det lille hus, så er den tanke sandsynlig, at det har været brugt ved ceremonier i forbindelse med det centrale gravkammer. Hvor længe dette hus har stået, kan vi ikke vide noget om. At det formodentlig hører sammen med hele gravanlægget fremgår af, at husets bagside fuldstændigt flugter med resterne af de sydfor liggende mindre støttesten og stenspor fra højens randsten. Det træbyggede gravkammer må i den jyske Enkeltgravskulturs stratigrafiske gravterminologi opfattes som en bundgrav, og stridsøkser daterer da også gravkammeret til Bundgravstiden.

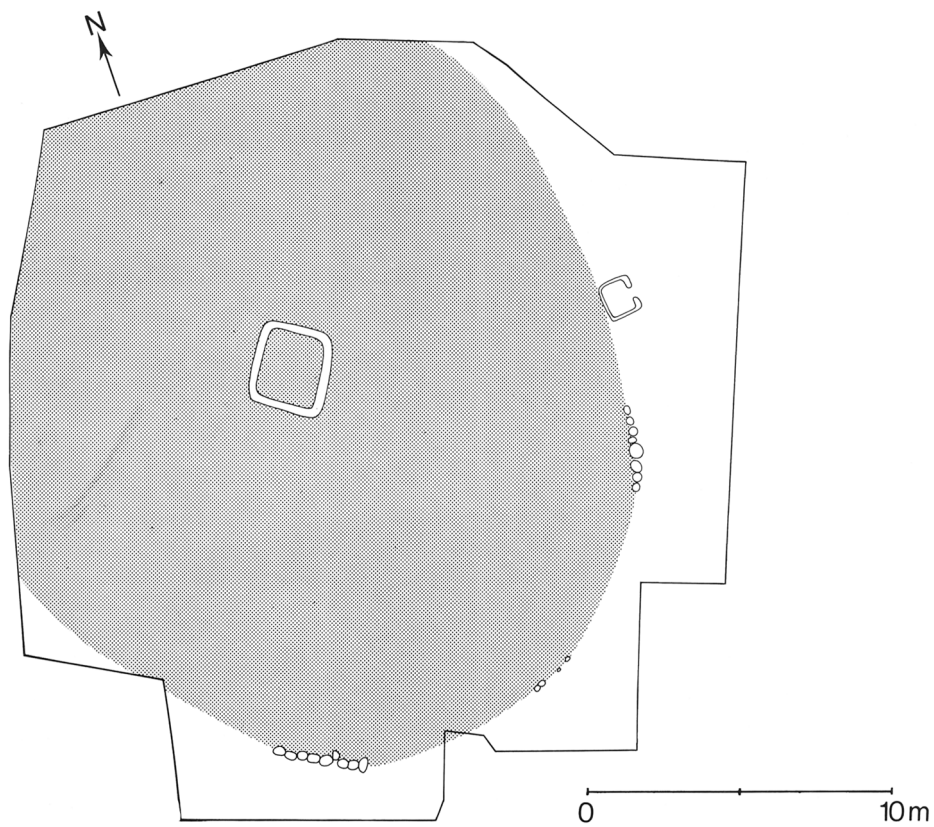

Fig. 9: Plan af den udgravede høj med de primære anlæg.
 Plan of the excavated mound with the primary structures.

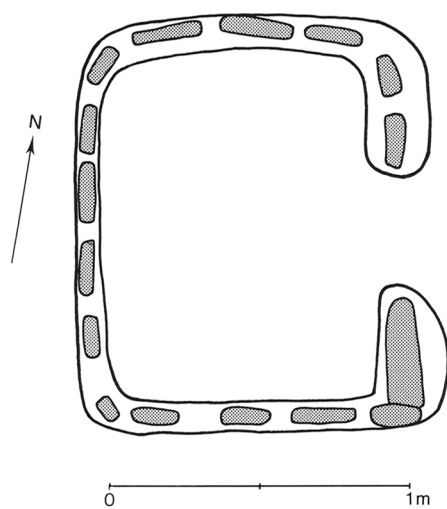

Fig. 10: Grundplan af det lille hus, placeret lige uden for højs østside. Stolpesporrene er vist med gråtone.
 Ground plan of the little house placed just outside the east side of the mound. The post-traces are shown in grey.

Overgraven

Efter en del år, hvor taget i gravkammeret er faldet sammen, bliver højen igen taget i brug som gravsted. Den nye grav er en typisk overgrav fra Enkeltgravskulturen. Overgraven er anlagt ca. 25 cm over bundgravens trægulv, og anlæggelsen af overgraven berører ikke noget af det forkullede træ til bundgravens trækammer.

Overgraven orienteres VNV-ØSØ og placeres direkte hen over den underliggende bundgrav (fig. 11). Den døde er formodentlig begravet i en

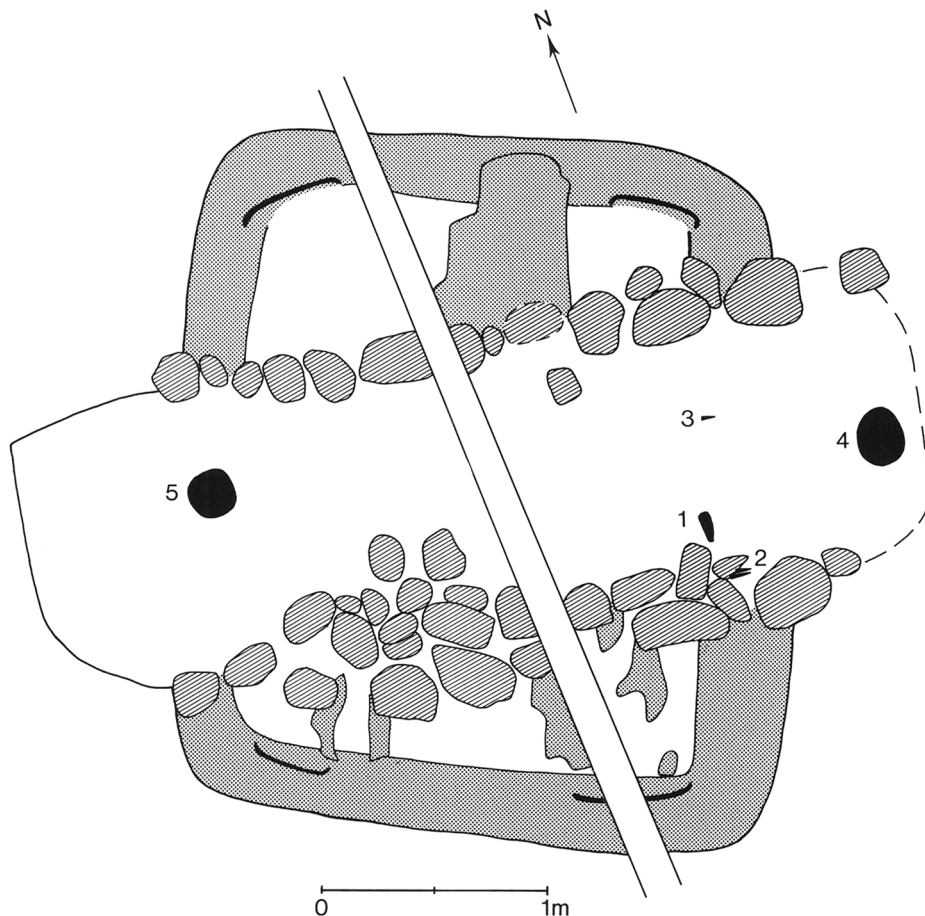

Fig. 11: Plan af overgraven. Nr. 1-5: Gravgoods. Fundamentgrøften i det underliggende gravkammer er vist med gråtone.

Plan of the upper-grave. Nos. 1-5: Grave-goods. The foundation-ditch in the grave-chamber below is shown in grey.

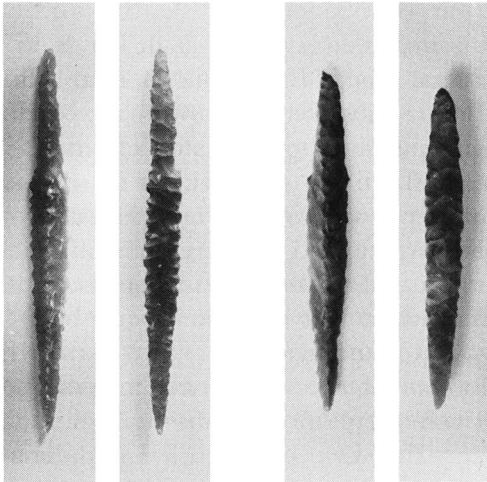
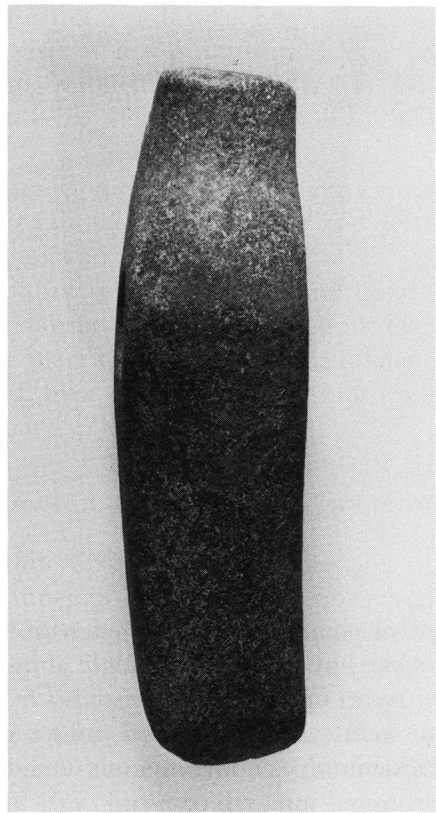

Fig. 12: Gravgoods fra overgraven: 1. Stridsøkse. 2. To skaftunge-pilespidser.
Grave-goods from the upper-grave: 1. Battle-axe. 2. Two tanged arrow-heads.

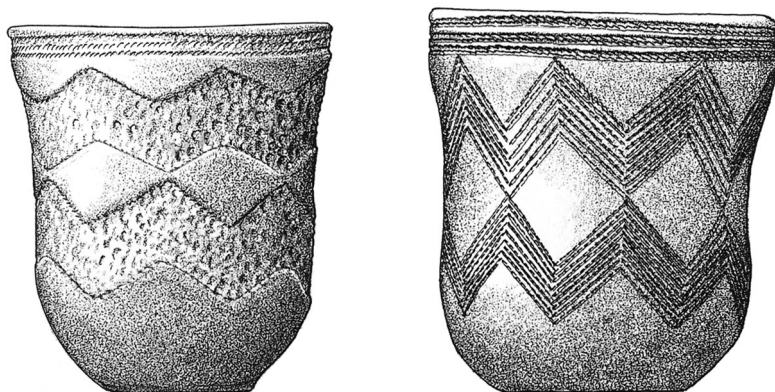

Fig. 13: Lerkar fra overgraven. (1:3). 1. Østenden. 2. Vestenden.

Pottery from the upper-grave. (1:3). 1. The east end. 2. The west end.

plankekiste, der på ydersiden af begge langsider har været støttet af en række hovedstore sten; nogle af disse kunne kun erkendes ved stenspor og er pløjet op under de seneste års dyrkning af marken. Der er 1 m mellem de to stenrækker, hvilket må angive kistens bredde. Graven kunne ved stenrækken følges i næsten 4 m's længde. Gravgaverne viser, at der er begravet en mand med hovedet mod øst. Ved gravens sydside fandtes i den østlige ende en 14,6 cm lang stridsøkse af bjergart (fig. 11, nr. 1), liggende med æggen pegende mod nord. Øksen har et tilbagetrukket skafthul og en sammenknebet nakke (6) (fig. 12, 1). I nærheden fandtes to af de karakteristiske trekantede skaftunge-pilespidser af type D (7) (fig. 12,2), henholdsvis 6,6 og 8 cm lange, samt i gravens midte halvdelen af endnu en af samme slags (fig. 11, nr. 2 og 3). Midt i hver ende af graven stod et lerkar, i østenden et 15 cm højt, svajet bæger (fig. 11, nr. 4). Bægeret, der var meget fragmenteret, havde indtrukket mundingsrand med en diameter på 12,7 cm. Under randen er bægeret ornamentet med 2 rækker pindstik, og siderne er udsmykket med 2 horisontale zigzagbånd, markeret og udfyldt med pindstik (fig. 13,1). I gravens vestende stod et 15 cm højt svajet bæger (fig. 11, nr. 5). Bægeret havde indtrukket mundingsrand med en diameter på 13,5 cm. Under randen er det ornamentet med 3 rækker dobbelte snoreindtryk, og bægerets sider er ornamentet med 2 horisontale zigzagbånd med tandstok (fig. 13,2). Både stridsøkse og de to lerkar daterer denne grav til Overgravstid.

Træbyggede gravanlæg

Træbyggede gravkister fra Enkeltgravskulturen kendes i et mindre antal tilfælde fra Himmerland og nærmeste omegn. Ved Kjeldgården nord for Års har Vesthimmerlands Museum udgravet nogle gravhøje, hvori der fandtes træbyggede gravkister, f. eks. med en kiste, der målte 1,60x1,80 m med et 1,60 m langt indgangsparti (8). I Vroue er udgravet et lidt tilsvarende trækammer, også med et langt indgangsparti, hvor der efter det eksisterende gravgods kun har været gravlagt en person (9).

Fra samme område kendes også 3 eksempler på større træbyggede gravkamre fra Enkeltgravskulturen. Ved Kjeldagergård, Viborg amt, udgravede allerede K. Friis Johansen for mange år siden en træbygget kiste på 3,50 m x 2,25 m med en indgangsåbning mod syd. Gravgodset bestod af 3 hulslebne økser, 1 stridsøkse og 3 dybe skåle, der daterer graven til Bundgravstid (10). Selv om der her ikke erkendtes nedgravede stolpehuller, formodentlig på grund af det tidlige udgravningstidspunkt, drejer det sig uden tvivl om et træbygget gravkammer med flere begravelser.

Til denne gamle udgravning kan der nu føjes to helt nye med væsentlige oplysninger om gravkamrenes konstruktion. I 1986-87 udgravede Kulturhistorisk Museum i Randers et større gravanlæg ved Dalbyneder. Som det centrale, primære anlæg under en gravhøj fandtes et rektangulært N-S orienteret gravkammer med indvendige mål på 3,30x4,0 m med en 0,65 m bred indgangsåbning mod syd. Kammeret har været bygget af lodrette planker, der i nord- og sydsiden var dybt nedgravede. Bevarede tandrester viser 4 gravlagte, mod nord 2 mænd, en med stridsøkse og ravperle og en med 8 D-pile og 5 ravperler, mod syd 2 kvinder hver med en lerskål og 3 ravperler. Graven må dateres til Bundgravstid. (11).

I 1988 udgravede Aalborg Historiske Museum en overpløjet gravhøj ved Øster Hornum, der rummede et delvis træbygget gravkammer. Kammeret var orienteret N-S og målte ca. 6x4 m, konstrueret med en fundamentgrøft i nord- og sydenden, begge med spor efter stolper. Her indenfor fandtes selve gravrummet med et sammensunket loft af øst-vestgående planker, der har hvilet på græstørvsvægge. Syd for gravrummet fandtes et 2,5 m langt indgangsparti. Af gravgods var der 3 stridsøkser, 5 hulslebne flintøkser, 15 D-pile og ca. 110 ravperler, stammende fra flere gravlagte. Anlægget dateres til yngre Bundgravstid (12).

Disse ovennævnte træbyggede mindre gravkister og større gravkamre findes alle i samme nordjyske område som de stenbyggede gravkister med indgang, kaldet Bøstrup-kisterne, hvoraf samtlige findes i Nordjylland med den største koncentration i Himmerland (13). Her har også været anvendt andre samtidige gravformer som de små mandslange hellekister, der ned-sattes i ældre gravhøje. Typiske enkeltgrave anvendtes i stort tal, og ældre megalitgrave er også brugt som gravsted. Men også ved Gårslev, i umid-

delbar nærhed af det her publicerede træbyggede gravkammer, kendes et ældre eksempel på en gravhøj med en stenbygget gravkiste med en gang i den ene smalside og med fund fra Bundgravstid (14).

De fleste af de nordjyske træbyggede gravanlæg, indbyrdes lidt forskellige, er dateret til Bundgravstid og er altså samtidige med den her publicerede fra Gårslev. Gårslev-gravkammeret er det hidtil eneste af disse træbyggede gravanlæg, der er fundet uden for det nordjyske lokalområde, og det afviger på et væsentligt punkt fra disse derved, at Gårslev anlægget ikke har haft en indgangsåbning til selve kammeret. Alle de nordjyske træ- og stenbyggede anlæg har givet mulighed for successive begravelser, hvilket ikke har været muligt i Gårslev. Det lille udhus, bygget lige uden for højens rand, kendes ikke fra andre undersøgelser.

De senere års udgravninger fra Enkeltgravskulturen viser stadig nye former for træbyggede gravanlæg. En helt anden form blev udgravet af Haderslev Museum ved Hjordkær ved Åbenrå, hvor en grav med 2 stridsøkser, 3 lerkar, 1 økse og 1 D-pil har indeholdt mindst to gravlagte fra Bundgravstid. Omkring graven fandtes 8 kraftige stenforede stolpehuller, der dannede en firkant på 5x6 m, der måske, som udgraveren mener, har dannet en nærmest tårnagtig bygning over graven (15).

De omtalte gravanlæg fra Gårslev, Dalbyneder, Ø. Hornum og Hjordkær viser, at Enkeltgravskulturens grave i Østjylland også har omfattet større træbyggede kamre eller anlæg, bygget til flere gravlagte personer. Gravkammeret fra Gårslev var særlig godt bevaret, vel fordi stolperne var nedgravet i stiv lerjord, hvor fundamentgrøft og stolpeaftryk fremtrådte lige så klart og tydeligt som væggene i et vikingetidshus. Gravkammerets konstruktion viser også, at man i Enkeltgravskulturen har kunnet lave bygninger med ordentlige tømmerkonstruktioner, hvilket endnu ikke er kommet til udtryk ved udgravninger i periodens bopladser (16).

Gårslev-højen og den sydøstjyske Enkeltgravskultur

Gårslev-højen er bemærkelsesværdig, ikke kun på grund af det specielt godt bevarede gravkammer, men også ved sin kombination af bægre i bundgrav og overgrav. De to graves samlede udstyr viser helt entydigt, at de døde har tilhørt den ø-danske samt sydøstjyske Enkeltgravskultur. Bundgravsøkserne i kammergraven har en østlig udbredelse i Jylland (17), og de bliver først almindelige i gravene i yngre Bundgravstid på Øerne, i det østlige Mecklenburg og det sydøstlige Holsten. Den tyknakkede flintøkse er den dominerende økseform på Øerne, og i Østjylland har den øjensynlig været lige så højt værdsat som stridsøkserne. Hvad slibning angår, er øksen fra Gårslev noget af det fineste. Slibeteknikken bliver i Enkeltgravstiden på Øerne og i Østjylland drevet til fuldkommenhed (18).

Alle 4 lerkar i Gårslev-gravene hører til den sydøstjyske Enkeltgravskeramik. Den er væsentligt forskellig fra hovedparten af den jyske Enkeltgravskeramik, men i nær forbindelse med den ø-danske Enkeltgravskultur og keramikken i det østlige Slesvig-Holsten samt Mecklenburg. Alle 4 bægere hører til de svajede med indtrukket mundingsrand (19). Bægere af denne type kendes fra ældre Bundgravstid og Overgravstid. De er især almindelige på Nordfyn, hvor de ofte er ornamenteret ligesom bægrene i Gårslev (20). I Slesvig-Holsten er der fundet bægre af samme form og med samme ornamentik som Gårslev-bægrene med sildebensornamentik og kamornamenter i bølgelinier (21). Kamornamenter er også almindelige på den nordøstjyske Enkeltgravskeramik på retvægede bægre med indtrukket mundingsrand (22). Det sildebensornamenterede bæger fra bundgraven har et motiv, som har været yndet i en meget stor del af den jyske Enkeltgravskultur og ligeledes den ø-danske. Motivet kendes fra slutningen af Undergravstid og til begyndelsen af Overgravstid. Keramikken i Gårslev-gravene og forbindelserne til den ø-danske Enkeltgravskultur, specielt den nordfynske samt den slesvig-holstenske og mecklenburgske viser, at der har været stor kontakt mellem de vestlige Østersølande.

Gårslev-overgravens skaftungepile (type D) kendes fra hele den ø-danske Enkeltgravskulturs område (23). De kendes i ældre Bundgravstid, men forekommer talrigest i yngre Bundgravstid og Overgravstid. De findes i Sydøstjylland, Øst- og Nordjylland. Nærmere lokalisering af D-pilene viser, at deres største udbredelse i Jylland ligger omkring Gudenåen, især nær dens udspring, i det store Tørring-Uldum Kær, og desuden på Djursland omkring vådområder som Kolindsund og Brønstrup Mølleå og i Himmerland omkring de store åer. D-pilene forekommer bl.a. i de store stenkister (24) og i de to nærmeste paralleller til Gårslev-gravkammeret ved Dalbyneder med 8 D-pile og Øster Hornum med 15 pile. De gravlagte er bueskytter, hvis buer forlængst er borte, og kun selve de dræbende våben – pilespidserne – er tilbage. Gårslev-graven ligger også nær et stort vådområde, 1,5 km fra den vandrige Skærup å og dens frodige ådal, blot 5 km fra den dengang åbne fjordarm Rands fjord. Beliggenheden ved vandressourcer har haft overordentlig stor betydning for valget af bopladser og de dermed følgende gravsteder i Enkeltgravskulturen langs hele Jyllands østkyst. De centrerer sig omkring vandløb og søer samt lavvandede fjordområder (25). Som f.eks. i Gårslev er der intet der tyder på, at man har undgået de tunge, lerede jorder. Gårslev sogn er topografisk og ressourcemæssigt et område, der knytter sig til det nordlige Fyn og fjernere til Slesvig-Holsten og Mecklenburg i en fælles kultur omkring de lange, indskårne kyststrækninger, hvor jagt og fiskeri har spillet en meget vigtig rolle ved siden af husdyrbrug og agerbrug. Til billedet af Enkeltgravskulturen i det vestlige Østersø-område hører et sejlende samfund, hvor Lillebælt og Østersøen har været stærkt trafikerede farvande.

NOTER

- 1) Udgravningen blev foretaget af Kjeld Jensen og Lone Hvass, Vejle Museum, journ. nr. VKH 1329, Gårslev sogn, Vejle amt.
- 2) P.V. Glob: Studier over den jyske Enkeltgravskultur. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1944, 40 – Type H.
- 3) Poul Otto Nielsen: De tyknakkede flintøksers kronologi. Aarbøger 1977, 22 – Gruppe B.
- 4) P.V. Glob: Aarbøger 1944, 41 – Type I, 3.
- 5) P.V. Glob: Aarbøger 1944, 70 – Type D.
- 6) P.V. Glob: Aarbøger 1944, 45 – Type K1, men en klar østdansk udbredelse.
- 7) C.J. Becker: Den grubekeramiske kultur i Danmark. Aarbøger 1950, 228.
- 8) M. Hansen: En enkeltgravshøj fra Kjeldgården, Aars. Fra Himmerland og Kjær Herred. 1980, 91-100.
- 9) Erik Jørgensen: Brydningstid. SKALK 1985 nr. 2, 3-8.
- 10) P.V. Glob: Aarbøger 1944, 195, fig. 107.
- 11) En stenalderes højtomt ved Dalbynder (Ole Schmidt). Arkæologiske Fund. Kulturhistorisk Museum, Randers 1986, 43-45.
Arkæologiske udgravninger i Danmark 1988, nr. 261, Demstrupvej I (Ole Schmidt / Reno Fiedel).
- 12) Arkæologiske udgravninger i Danmark 1988, nr. 186, Ø. Hornum (Peter Birkedahl).
- 13) Klaus Ebbesen: Nordjyske gravkister med indgang, Bøstrup-kisterne. Aarbøger 1983, 5-65.
- 14) P.V. Glob: Aarbøger 1944, 196, fig 108.
- 15) Erik Jørgensen. Gravhusenes problem. SKALK 1981 nr. 3, 4-9. Stolper i forbindelse med enkeltgravene er oftest opfattet som støtte for selve kistens sider, men hvor det drejer sig om lidt kraftigere stolper, må man være opmærksom på muligheden af en form for gravkammer eller gravhus.
Poul Kjærum. Striber på kryds og tværs.
KUML 1954, 18-29.
H. Hellmuth Andersen: Sløjfede Enkeltgravshøje ved Stejlgård. KUML 1961, 27 og fig 7.
I den svenske samtidige Stridsøksekultur findes et eksempel fra det sydlige Skåne på en træbygning over graven. Lars Larsson: Hus över stenåldersgrav. Ystads Fornminnesförenings skrift nr. XXXII, 1987, 59-75.
- 16) C. Adamsen og K. Ebbesen (Red.): Stridsøksetid i Sydskandinavien, Beretning fra et symposium 28-30.X 1985 i Vejle. Arkæologiske Skrifter 1. 1986, 280-335.
- 17) P. V. Glob: Aarbøger 1944, 41 – Type H.
- 18) Poul Otto Nielsen: Aarbøger 1977, 22 – Gruppe B.
- 19) Arne H. Andersen: Enkeltgravstid på de danske øer.
Stridsøksetid i Sydskandinavien 1986, 64 – Type 2.
- 20) C.J. Becker: Enkeltgravskulturen på de danske øer. Aarbøger 1936, 149, fig. 5.
- 21) Disse bægre er fundet sammen med Glob's H-stridsøkser.
K.W. Struve: Die Einzelgrabkultur in Schleswig-Holstein und ihre kontinentalen Beziehungen. Offa-Bücher N.F. 11, 1955.
- 22) Stilmæssigt stemmer bægrene i de to grave fra Gårslev overens med de 4 keramikhorisonter i den jyske Enkeltgravskultur, således at bundgravens 2 bægre svarer til den 3. horisont fra Bundgravstid og overgravens 2 bægre svarer til den 4. horisont fra Overgravstid.
Lone Hvass: Enkeltgravskulturens regionalgrupper i Vejle amt. Stridsøksetid i Sydskandinavien 1986, 108-125.
- 23) C.J. Becker: Aarbøger 1950, 228 og Fig. 27.
- 24) Klaus Ebbesen: Aarbøger 1983, 24.
- 25) Søren H. Andersen: Kalvø – A Coastal Site of the Single Grave Culture. Journal of Danish Archaeology Vol. 2, 1983, 71-80.

SUMMARY

Grave chambers in the single-grave culture

The earliest construction in a ploughed-down barrow at Gårslev, East Jutland, was a well preserved grave chamber built for two men. The chamber was erected on the original soil surface and measures 2.60x2.10 m, built of vertical planks and 4 large corner posts, dug into a 50-55 cm deep foundation trench, supported by stones (Fig. 2). Well preserved carbonized wood remained, 30-40 cm above the surface. The posts as well as the planks were standing on the inner side of the trench (Fig. 3-4). Each plank was 30-40 cm wide and 6-9 cm thick. The corner posts were 60 cm wide and 10 cm thick.

No traces of the dead were left. One of them must have been buried with his head to south-west, the face to west, with a battle axe, a small thin-bladed flint axe, a polished thick-butted axe and a swayed, East-Danish beaker. At the western end of the chamber a man lay with his head north-west orientated, with a small battle axe and a swayed East-Danish beaker (2-5) (Fig. 4, 7, 8). Obviously the dead have been of different status. The grave is dated to the Ground-Grave Period. The chamber was covered by roof planks and has at a time collapsed over the buried. A nearly 2.70 m long and 50-55 cm wide oak plank was preserved, because it had been scorched (Fig 5-6).

A frame of large stones, 40-50 cm tall, remained in the southern side of the barrow (Fig. 1 & 9). The barrow was slightly oval, 22x24 m. Beside the grave chamber there was also a small house in the north-eastern corner, 1.3x1 m. It was built of vertically placed planks, 5 cm thick and 15-20 cm wide (Fig. 10). No artifacts date the building. The fill of trench and planks proved to be quite similar to that of the trench and planks in the grave chamber.

The barrow was reused later for one of the more common graves from the Upper-Grave Period (6-7) (Fig. 11, 12, 13).

Contemporary, rather small wooden coffins with a long entrance as well as larger grave chambers are known in a limited number from sites in North Jutland (8-12) in the same area, Himmerland, which has the largest concentration of stone built coffins (13), but none of them is quite similar to the Gårslev-chamber, as well as the small plank house beside the barrow is not known from any other finds.

The grave goods in the two graves from Gårslev clearly show that both graves belong to the East-Danish and South-Jutlandish Single Grave Culture (17, 18). The beakers have most of their parallels at North Funen, but also some in the eastern Schleswig-Holstein and Mecklenburg. The pottery from North Funen is also showing close relationship to pottery from North Jutland (19, 20, 21).

Lone og Steen Hvass
Vejle Museum

Oldsagstegninger: Jens Kirkeby
Oldsagsfoto: Preben Dehlholm
Oversættelse: Aase Thomsen

